

RAAD VOOR VERGUNNINGSBETWISTINGEN

ARREST

nr. RvVb/A/1516/1407 van 9 augustus 2016
in de zaak 1213/0441/A/2/0445

In zake:

1. mevrouw **Anne CLARCK**
2. de heer **Louis CEULEMANS**

bijgestaan en vertegenwoordigd door:
advocaat Philippe VANDE CASTEELE
kantoor houdende te 2900 Schoten, Klamperdreef 7
waar woonplaats wordt gekozen

verzoekende partijen

tegen:

de **deputatie** van de provincieraad van **ANTWERPEN**

vertegenwoordigd door:
mevrouw Véronique ELSEMANS

verwerende partij

*Tussenkommende
partijen:*

1. het college van burgemeester en schepenen van de **stad ANTWERPEN**
2. de **stad ANTWERPEN**, vertegenwoordigd door het college van burgemeester en schepenen

bijgestaan en vertegenwoordigd door:
advocaat Els EMPEREUR
kantoor houdende te 2018 Antwerpen, Brusselstraat 59
waar woonplaats wordt gekozen

I. VOORWERP VAN DE VORDERING

De verzoekende partijen vorderen met een aangetekende brief van 8 maart 2013, de vernietiging van de beslissing van de deputatie van de provincieraad van Antwerpen van 10 januari 2013.

De deputatie heeft het administratief beroep van de verzoekende partijen tegen de beslissing van het college van burgemeester en schepenen van de stad Antwerpen van 12 oktober 2012 ontvankelijk doch ongegrond verklaard.

De deputatie heeft aan de nv IMMO BERCHEM X (hierna: de aanvrager) een stedenbouwkundige vergunning verleend voor het afbreken van een bestaand postsorteercentrum en bouwen van kantoorgebouw nummer 1 met 3 ondergrondse lagen.

De bestreden beslissing heeft betrekking op een perceel gelegen te 2600 Antwerpen (Berchem), Borsbeeksebrug 7, met als kadastrale omschrijving afdeling 22, sectie A, nummer 95 K6.

II. VERLOOP VAN DE RECHTSPLEGING

De verwerende partij heeft een antwoordnota ingediend en een afschrift van het administratief dossier neergelegd. De verzoekende partijen hebben een wederantwoordnota ingediend. De tussenkomenende partijen hebben een schriftelijke uiteenzetting ingediend.

De partijen zijn opgeroepen voor de openbare zitting van 8 april 2014, waar de vordering tot vernietiging werd behandeld.

Kamervoorzitter Hilde LIEVENS heeft verslag uitgebracht.

Advocaat Philippe VANDE CASTEELE die verschijnt voor de verzoekende partijen, mevrouw Veronique ELSEMANS die verschijnt voor de verwerende partij en advocaat Lara DESIMPEL die *loco* advocaat Els EMPEREUR verschijnt voor de tussenkomenende partijen, zijn gehoord.

Titel IV, hoofdstuk VIII van de Vlaamse Codex Ruimtelijke Ordening (VCRO) betreffende de Raad voor Vergunningsbetwistingen en het besluit van de Vlaamse regering van 13 juli 2012 houdende de rechtspleging voor de Raad voor Vergunningsbetwistingen (Procedurebesluit) zijn toegepast.

III. TUSSENKOMST

Het college van burgemeester en schepenen van de stad ANTWERPEN en de stad ANTWERPEN, vertegenwoordigd door het college van burgemeester en schepenen, verzoeken met een aangetekende brief van 28 mei 2013 om in het geding te mogen tussenkomen.

De voorzitter van de tweede kamer heeft met een beschikking van 5 juni 2013 de tussenkomenende partijen toegelaten om in de debatten tussen te komen.

Uit het dossier blijkt dat het verzoek tot tussenkomst tijdig en regelmatig is ingesteld. Er worden geen excepties opgeworpen. Het verzoek tot tussenkomst is ontvankelijk.

IV. FEITEN

Op 1 augustus 2012 (datum van de verklaring van volledigheid) dient de aanvrager bij het college van burgemeester en schepenen van de stad Antwerpen een aanvraag in voor een stedenbouwkundige vergunning voor *“de afbraak van het bestaande postsorteercentrum en de nieuwbouw van een kantoorgebouw (G+6/G+9) met 3 ondergrondse lagen”*.

De aanvraag kent een voorgeschiedenis.

Op 25 mei 2012 werd reeds een stedenbouwkundige vergunning afgeleverd voor het afbreken van een bestaand postsorteercentrum en het bouwen van een kantoorgebouw nummer 1 met 3 ondergrondse lagen waarbij de buitenaanleg en het publiek toegankelijke domein echter werden uitgesloten van vergunning. De verwerende partij heeft met een beslissing van 10 januari 2013 het administratief beroep van de verzoekende partijen onontvankelijk verklaard. De verzoekende partijen hebben hiertegen een beroep tot nietigverklaring ingesteld bij de Raad, gekend onder het rolnummer 1213/0395/A/2/0373. Met een arrest van 21 juni 2016 met nummer RvVb/A/1516/1241

heeft de Raad de vordering gegrond verklaard en de beslissing van de verwerende partij van 10 januari 2013 vernietigd.

De in augustus 2012 ingediende aanvraag voorziet aanpassingen aan de buitenaanleg en de aanleg van het publiek domein.

Het perceel is volgens de bestemmingsvoorschriften van het bij koninklijk besluit van 3 oktober 1979 vastgestelde gewestplan 'Antwerpen' gelegen in een zone voor gemeenschapsvoorzieningen en openbaar nut.

Het perceel is eveneens gelegen binnen de grenzen van het gewestelijk ruimtelijk uitvoeringsplan, 'Afbakening grootstedelijk gebied Antwerpen', in deelplan 6 "Post X, Berchem".

Het perceel is ook gelegen binnen de grenzen van het gemeentelijk ruimtelijk uitvoeringsplan (GRUP) 'Post X', goedgekeurd met een besluit van de verwerende partij van 23 juni 2011. Het perceel is volgens dit GRUP in een 'zone voor gemengde functies - kantoren en recreatie/maatschappelijke functies' gelegen.

Er werd geen openbaar onderzoek georganiseerd.

Het Centrum Toegankelijkheid van de provincie Antwerpen brengt op 4 september 2012 een voorwaardelijk gunstig advies uit.

Het Departement Mobiliteit en Openbare werken brengt op 5 september 2012 een voorwaardelijk gunstig advies uit.

Het Agentschap Wegen en Verkeer brengt op 3 oktober 2012 een voorwaardelijk gunstig advies uit.

De eerste tussenkomende partij verleent op 12 oktober 2012 een stedenbouwkundige vergunning onder voorwaarden aan de aanvrager. Het college motiveert zijn beslissing als volgt:

"...

Vanaf de verdiepingen is het volume opgebouwd als een U-vorm. Naar de Borsbeeksebrug toe wordt het volume verhoogd van 7 naar 10 bouwlagen. Het gelijkvloers is volledig transparant; ter hoogte van de Borsbeeksebrug wordt het vloerniveau van het gelijkvloers verlaagd tot op het niveau van het voetpad, waardoor de relatie tussen binnen en buiten versterkt wordt, dit in verschil met de eerste bouwaanvraag. Momenteel wordt er nog niet duidelijk aangegeven welke deelfunctie van de kantoorruimte hier wordt ondergebracht. Om het contact met de straat te optimaliseren is het belangrijk langs de gelijkvloerse plint levendigheid te creëren. Hier zullen zich dan ook levendige functies van een kantoorruimte bevinden, zoals bijvoorbeeld een cafetaria/ refter. Dit zal als voorwaarde mee opgenomen worden in de vergunning en wordt ook in het advies van Actieve Stad/ Werk en Economie en AG Stadsplanning gesteld als voorwaarde.

De ondergrondse lagen worden zoals eerder beschreven ingevuld als polyvalente ruimte. Hierbij is het belangrijk te benadrukken dat deze ruimtes niet ingericht kunnen worden als kantoorruimte of een ruimte waar langdurig mensen verblijven. Bijkomend wordt door de brandweer opgelegd dat deze ruimtes niet publiek toegankelijk mogen zijn. Zowel de levendigheid van de gelijkvloerse plint, als het gebruik van de ondergrondse lagen zullen als voorwaarde opgenomen worden in de vergunning. De verdiepingen worden ingericht

als kantoorruimte. Op verdieping 7 wordt langs de zuidelijke zijde een technische zone gebouwd. Langs de noordelijke zijde wordt dit op verdieping 10 voorzien.

De gesloten delen van het kantoorgebouw worden voornamelijk uitgevoerd in geanodiseerde aluminium platen in verschillende nuances van zilverkleurige anodisaties. Het buitenschrijnwerk wordt eveneens voorzien in aluminium. De gevels krijgen naargelang hun ligging in het inrichtingsplan en hun zichtbaarheid een verschillende uitdrukking of variatie op beide hoofdmaterialen. Het gelijkvloers zal rondom voorzien worden van een glazen gordijngewel. Langs de noordzijde zal dit klaar glas zijn, de andere drie gevels worden voorzien van zonwerend glas in een zilvergrijze tint. De transparante delen van de noordgevel, langs de Borsbeeksebrug, zullen uitgevoerd worden in een zo klaar mogelijk glas om een maximale transparantie te krijgen. De zuidgevel langs de patio wordt uitgevoerd in een lichtbeige natuursteen met aluminium buitenschrijnwerk in een lichtgrijze tint. De beglazing wordt eveneens voorzien in zonwerend glas met een zilvergrijze tint. De westgevel van het hoger gedeelte van gebouw 1 wordt in een donkerdere natuursteen uitgevoerd.

Het projectgebied wordt eveneens vernoemd in het ruimtelijk structuurplan Antwerpen. Alle beleidsvisies handelen over het belang van een verweving van kantoorfunctie met grote en stedelijke (semi-) publieke functies met een bijzondere aandacht voor de aanleg van het publiek domein en de relatie met de omliggende omgeving.

...

Deze aanpassingen ten opzichte van de vorige aanvraag vergroten de link tussen de omgeving en de ontwikkeling, waardoor tegemoet wordt gekomen aan de bovenvermelde voorwaarde gesteld in het ruimtelijk structuurplan Antwerpen.

Omwille van de beeldkwaliteit en de maat en omvang van het project werd de voorliggende aanvraag eveneens besproken op de welstandscommissie.

...

De geplande werken van fase 1 worden door de stadsbouwmeester gunstig geadviseerd. De welstandscommissie stelde zich wel nog vragen bij de uitwerking van de 4 identieke volumes langs de Ring. De detaillering hiervan zal eveneens deel uitmaken van volgende fasen.

...

Conform de huidige regelgeving valt de oprichting van een kantoorgebouw niet onder bijlage 1, evenmin onder bijlage II. In principe zijn er geen project-MER-verplichtingen voorhanden.

...

Als onderdeel van de procedure voor het gewestelijk ruimtelijk uitvoeringsplan werd reeds een plan-MER opgemaakt. Uit de effectbespreking van de plan-MER werden de milderende maatregelen opgenomen in de stedenbouwkundige voorschriften van het ruimtelijk uitvoeringsplan.

...

Op basis van deze elementen en het hierboven vernoemde artikel 2 wordt ontheffing van de plan-MER-plicht beoogd. Deze ontheffing werd verleend in een schrijven van 19 januari 2010 op grond van volgende overwegingen:

- Het goedgekeurde plan-MER is reeds een systematische en wetenschappelijk verantwoorde analyse en evaluatie van de te verwachten gevolgen voor mens en milieu.
- Er is voldaan aan de essentiële kenmerken van een plan-MER zoals vermeld in artikel 4.1.1, §2 van het Decreet Algemene Bepalingen Milieubeleid (D.A.B.M.).
- Het ruimtelijk uitvoeringsplan Post X is een verfijning/ verstrenging van het plan zoals onderzocht in de planmilieueffectrapportage (PL0066).

- Kleine afwijkingen/ aanpassingen/ verfijningen sinds de goedkeuring van het plan-MER zijn geenszins van die aard dat zij een nieuwe milieueffectenbeoordeling zouden rechtvaardigen.

...

De intensiteit ligt 8 tot 30% hoger dan de aangegeven spitsintensiteit. Nog als aandachtspunten worden meegegeven:

- medegebruik van de parking aan het station en Posthofbrug om overbelasting van de Borsbeeksebrug te voorkomen;
- een doorsteek over de middenberm van de Borsbeeksebrug wordt afgeraden aangezien niet beveiligde afdraaibewegingen over tram- of busbedding een belangrijke oorzaak zijn van verkeersongevallen met openbaar vervoer;
- De Lijn heeft in het kader van de heroriëntering van de buslijnen gevraagd om een bufferzone voor de bussen te voorzien op de Borsbeeksebrug. Deze bufferzone ligt op de plaats waar de terugkeermogelijkheid naar Berchem X wordt voorzien. De plannen van De Lijn voorzien bovendien in een belangrijk gebruik van de linksafstrook vanaf de Borsbeeksebrug naar de Singel, richting zuid. Beide projecten moeten op elkaar worden afgestemd.
- In het scenario met de meest optimistische modal shift naar langzame vervoerswijzen en/ of naar openbaar vervoer ontstaat een belangrijk extra aanbod aan voetgangers en fietsers. De trottoirs en fietspaden moeten voldoende capaciteit bieden om een dergelijk aanbod op te vangen.

...

De administratie Wegen en Verkeer heeft deze afwijking ongunstig geadviseerd. Om tegemoet te komen aan dit negatief advies werden de plannen aangepast, waardoor de afstand tussen de top van het talud en de in-en uitrit van de ondergrondse parking wel 10 meter bedraagt zoals gevraagd en de volledig bouwvrije zone gevrijwaard blijft. De aangepaste plannen hebben niet tot gevolg dat het project wijzigt op essentiële punten.

Door de noodzakelijke aanpassingen aan het talud zal het uitzicht wijzigen. De bermen van de Ring moeten maximaal blijven fungeren als ecologische verbinding en landschappelijk groen kader voor de ontwikkelingen. Dit betekent dat enig verlies van ecologische of landschappelijke waarde moet vermeden worden. Het talud moet zo worden ingericht dat snel (minstens) eenzelfde ecologische en landschappelijke waarde ontstaat. De inrichting van het nieuwe talud moet in overeenstemming zijn met het beeldkwaliteitsplan Groene Singel. Dit wordt als voorwaarde mee opgenomen in de vergunning.

...

Het is wenselijk de klare beglazing ook aan de zijde van het plein te voorzien om hier ook een levendig gelijkvloers te creëren. Dit advies wordt bijgetreden door de dienst stedenbouwkundige vergunningen aangezien dit ook bijdraagt tot de levendigheid van het plein.

...

In de aanvraag wordt naast de bebouwing in fase 1 ook een tussentijdse inrichting voorgesteld van de gehele site. Over de concrete uitwerking hiervan moet nog verder worden afgestemd. Het voornemen om enkele bestaande bomen te behouden is een belangrijke meerwaarde en moet dan ook worden gerespecteerd. AG Stadsplanning geeft nog aan dat het essentieel is dat de tussentijdse inrichting wordt gerealiseerd gelijktijdig met de realisatie van de bebouwing. Ten laatste bij de ingebruikname van de gebouwen moet ook de open ruimte op de gehele site in gebruik kunnen genomen worden.

...

Conclusie

De stedenbouwkundige vergunning kan verleend worden aan de aanvrager, die ertoe verplicht is volgende voorwaarden strikt na te leven:

- *het gelijkvloers moet ingevuld worden niet een levendige functie;*
  - *het gelijkvloers aan de zijde van het plein moet in klaar glas worden uitgevoerd analoog aan de gevel van de Borsbeeksebrug;*
  - *de aanplanting van het talud moet zo gebeuren dat er snel eenzelfde ecologische en landschappelijke waarde ontstaat;*
  - *het advies van het Vlaams gewest, afdeling Mobiliteit en Verkeersveiligheid moet worden nageleefd;*
  - *het advies van het Vlaams gewest, Agentschap Wegen en Verkeer moet worden nageleefd;*
  - *het advies van Infrabel moet worden nageleefd;*
  - *het advies van de provincie Antwerpen- Dienst Welzijn en Gezondheid, Centrum Toegankelijkheid moet worden nageleefd;*
  - *het advies van het autonoom gemeentebedrijf stadsplanning moet worden nageleefd en de aanbevelingen voor de inrichting moeten worden meegenomen in de volgende fases;*
  - *het advies van de brandweer moet worden nageleefd;*
  - *de bemerkingen van de lokale politie/ verkeerspolitie moeten meegenomen worden als aandachtspunten;*
  - *het advies van stadsontwikkeling/ ruimte en mobiliteit/ mobiliteit moet worden nageleefd;*
  - *het advies van stadsontwikkeling/ onroerend erfgoed/ archeologie moet worden nageleefd.*
- ...

De verzoekende partijen tekenen tegen deze beslissing op 16 november 2012 administratief beroep aan bij de verwerende partij.

De provinciale stedenbouwkundige ambtenaar adviseert in zijn verslag van 3 januari 2013 om dit beroep niet in te willigen en een stedenbouwkundige vergunning te verlenen onder voorwaarden.

Na de hoorzitting van 7 januari 2013 beslist de verwerende partij op 10 januari 2013 om het beroep niet in te willigen en een stedenbouwkundige vergunning te verlenen onder voorwaarden. De verwerende partij motiveert haar beslissing als volgt:

“...

Deze aanvraag betreft slechts een klein deel van het te realiseren project. Er werd een inrichtingsplan gevoegd bij de aanvraag en in de beschrijvende nota worden de toekomstige ontwikkelingen toegelicht. In de beoordeling zal de huidige aanvraag dus ook bekeken worden in het licht van de toekomstige ontwikkelingen.

In het ontwerp wordt rekening gehouden met de in het RUP vooropgestelde criteria.

Langs de ring worden 6 torenvolumes voorzien met een hoogte van circa 7 bouwlagen. De aanvraag heeft een gedeelte dat tot 11 bouwlagen hoog is. Dit vormt een architecturale baken langs de ring. Door materiaalgebruik en vormgeving op elkaar af te stemmen zal het een architecturaal geheel vormen. Het materiaalgebruik is sober, maar er worden accenten voorzien bij verschillende geveldelen om voor voldoende verscheidenheid te zorgen. Door de grote bouwhoogtes van de verschillende volumes wordt een wand gecreëerd langs de ring. De vraag is of de voorgestelde bouwhoogtes en densiteit niet verminderd kunnen worden in de volgende fasen van het project. Dit zou beter aansluiten bij de bebouwde omgeving.

Tussen de gebouwen wordt een binnenplein met bomen voorzien. Er is een visuele connectie met de ring, maar deze wordt naar geluid toe maximaal afgeschermd. Een deel van het binnenplein zal reeds aangelegd worden na de bouw van de toren. Er wordt

gewerkt met niveauverschillen, openbaar groen en ontoegankelijke patio's en doorzichten naar de omgeving. Het inrichtingsplan stelt een kwaliteitsnolle aanleg van het binnengebied in het vooruitzicht.

De volumes van de gebouwen worden lager en meer open naar de Singel toe om beter aan te kunnen sluiten met het bestaande stadsweefsel binnen de Singel. Doel is ook om naast kantoren functies te voorzien die het projectgebied diversifiëren en ook een aantal aantrekkelijke functies vormen voor de omgeving.

In huidig complex worden voornamelijk kantoren voorzien. Uit de adviezen blijkt de vraag naar levendige functies op het gelijkvloers om de leefbaarheid en kwaliteit van de site te verhogen. Dit standpunt wordt bijgetreden.

Er wordt rekening gehouden met toegankelijkheid voor de verschillende vervoersmethoden. Er werd een MOBER opgesteld waarin onderzocht werd hoe de verkeersafwikkeling het meest optimaal kan gebeuren. Hieruit blijkt dat zeer sterk moet worden ingezet op een model split met sterk beperkt autoverkeer en maximale inzet op alternatieve vervoerswijzen. Hierop wordt verder nog ingegaan. Parkeren wordt geïncorporeerd in het gebouw. Het aandeel parkeerplaatsen dient beperkt te blijven in het totale project om geen overaanbod aan parkeerplaatsen te creëren die bijdragen tot een overbelasting van het verkeersnetwerk.

De verkeersgenererende werking van kantoren is beperkt ten aanzien van andere mogelijke functies. De impact op de omgeving van huidig gevraagd gebouw zal aanvaardbaar zijn. Echter dient hierbij wel rekening gehouden te worden met de opmerkingen van de lokale politie en het departement Mobiliteit en Openbare Werken van de Vlaamse Overheid.

Indien het uiteindelijke geheel maximaal rekening houdt met de verkeersproblematiek, voldoende open en groene ruimte voorziet en voldoende diversiteit in functies zal dit project een gunstig effect hebben op de omgeving.

De aanvraag is in overeenstemming met de bepalingen van de bouwcode.

Screening van milieueffecten

...

Volgens de huidige wetgeving dient geen aparte nota opgemaakt te worden betreffende de screening van de milieueffecten. De stad is in haar beslissing duidelijk ingegaan op de milieueffecten in een afzonderlijke passage in haar beslissing en heeft geoordeeld dat de aanvraag geen bijkomende aanzienlijke milieueffecten genereert waarvoor een project-MER zou moeten worden opgemaakt. Er wordt vooral verwezen naar de plan-MER van het GRUP Afbakening van het grootstedelijk gebied Antwerpen en de ontheffing van de plan-MER voor het RUP Post X waarin de milieueffecten reeds grondig onderzocht zijn en bij het RUP Post X ook grotendeels vervat zitten in de voorschriften. In de beslissing wordt ook nog eens apart ingegaan op de mobiliteitsaspecten.

Indien wordt voortgegaan op een 'oudere' bestaande plan-MER dient te worden nagegaan of de huidige gegevens, omgevingsfactoren etc. nog hetzelfde zijn gebleven. Er is niet juridisch vastgelegd wanneer een plan-MER niet meer geldig zou zijn.

...

In dit geval is er geen voorgaande project-MER voorhanden, maar kan de vergunningverlenende overheid zich wel baseren op de gegevens uit de plan-MER van de afbakening en de ontheffing tot plan-MER van het RUP Post X. De aanvraag wordt echter ook nog getoetst aan de criteria van bijlage II bij het decreet van het Vlaams Parlement van 05/04/1995 houdende algemene bepalingen inzake milieubeleid (DABM), zodat voldaan wordt aan de voorwaarden van hoger vermeld artikel.

Een gemengd stedelijk project is als een stadsontwikkelingsproject te beschouwen omdat het gelijkaardige effecten gegenereerd als de bouw van winkelcentra en parkeerterreinen, door haar omvang, aard en ligging.

De drempelwaarden, vermeld in rubriek 10b van bijlage II van het MER-besluit van 2004, worden echter niet gehaald. Het gaat niet om meer dan 5.000m² handelsruimten of om woongelegenheden en de verkeersgenererende werking is lager dan pieken van 1.000 of meer personenauto-equivalenten per tijdsblok van 2 uur.

Gezien onder de drempelwaarden wordt gebleven dient aan de hand van een screening door de vergunningverlenende overheid nagegaan te worden of er alsnog een project-MER vereist is, d.w.z. dat de milieueffecten aanvaardbaar zijn of gemilderd worden. Bij deze screening moet rekening gehouden worden met de criteria van bijlage II bij het DABM.

In de plan-MER werd reeds onderzoek gedaan naar welke effecten dienen gemilderd te worden en welke opties niet aanvaardbaar waren. Deze werden vertaald in de voorschriften van het RUP en de aanvraag is in overeenstemming met het RUP zoals hoger vermeld. Hierna wordt de aanvraag voor de volledigheid nog getoetst aan de criteria van het DABM:

-omvang van het project: de gebouwhoogte, dakvorm, materiaalgebruik, inplanting en vormgeving van het aangevraagde gebouw zijn aanvaardbaar binnen de voorschriften van het RUP. Het betreft een zichtlocatie in een stedelijke context die daardoor enig volume en hoogte mag omvatten.

Er worden voldoende fietsenberging en parkeerplaatsen voorzien. Het gebouw wordt dicht bij de perceelsgrenzen ingeplant. Er wordt weinig groenbuffering naar de omgeving voorzien. Dit komt mede doordat het project maximaal wil aansluiten bij de omgeving. Omdat er geen direct aanpalenden zijn levert dit ook geen hinder op naar de omgeving en kan dit uitzonderlijk aanvaard worden,

De gebouwhoogte en inplanting van de overige volumes wordt in deze aanvraag niet ten gronde beoordeeld. De vraag dient wel gesteld te worden of de volumes niet minder dicht kunnen worden zoals hoger reeds vermeld. Wat de functies betreft dient in voornaamste orde rekening gehouden te worden met de mobiliteitsimpact. Bij de verdere inrichting van het gebied is een grotere groenvoorziening langs de kant van de Singel wenselijk. De omvang van het project wordt onder deze voorwaarden aanvaardbaar geacht in de omgeving.

- visuele impact: het gebouw is 7 tot 11 bouwlagen hoog. Een bouwhoogte van 11 lagen komt in de directe omgeving niet voor. In het RUP is echter voorzien dat de ontwikkeling op deze plaats een architecturale bakenfunctie moet krijgen. De bouwhoogte van 11 lagen bevindt zich langs de ringweg en niet direct langs de straat. De omgevende bebouwing is lager. Het project is omgeven door weg- en spoorinfrastructuur zodat de impact op de dichtstbijzijnde bebouwing eerder beperkt is. Het materiaalgebruik en de vormgeving zijn eerder sober en aanvaardbaar in de omgeving. Het project zal een ruimtelijk aantrekkelijker aanzicht geven dan de bestaande toestand.

- hinder naar de omgeving: gezien het een kantoorfunctie betreft is geen productie van schadelijke (afval)stoffen of verontreiniging van de bodem of omgeving te verwachten. Ook is er geen risico op ongevallen ten gevolge van dergelijke zaken. Seveso bedrijven, afvalverwerkende en logistieke bedrijven zijn niet toegelaten, alsook functies die zeer veel verkeer genereren.

Vanuit het project zelf wordt geen geluidshinder verwacht. De inrit en uitrit bevindt zich naast de snelweg en verder gebeuren alle vervoersbewegingen ondergronds.

- mobiliteitsimpact: In de plan-MER en ontheffing werd reeds rekening gehouden met het effect van het aanpassen van de ring met een doorgaande en lokale ringweg en groene Singel. Daarbij worden de parkeerplaatsen langs de Singel gesupprimeerd. De termijn van uitvoering van deze werken is echter nog onbekend zodat rekening dient gehouden te

worden met de bestaande toestand. Om de mobiliteitsimpact te beperken werd opgelegd dat er geen sterk verkeersgenererende activiteiten en grootschalige kleinhandel groter dan 1.200m² mogen voorzien worden. Er moet ook sterk aandacht besteed worden aan de aansluiting met het station en de omgeving voor fietsers en voetgangers omdat maximaal moet ingezet worden op alternatieve vervoerswijzen. Er werden verder geen milderende maatregelen voorgesteld.

Bij de aanvraag werd een MOBER gevoegd. De verkeersafwikkeling op en rond de site werd grondig onderzocht en verschillende scenario's werden bekeken. Er wordt uitgegaan van een model split van 20/80. Dit is zeer ambitieus. Er worden hiervoor een beperkt aantal parkeerplaatsen voorzien. De flankerende maatregelen (bedrijfsvervoerplan, fietsvergoeding, openbaar vervoer vergoeding,...) om de parkeerdruk op de omgeving niet te verhogen zijn cruciaal. Bovendien dient de aansluiting met de omgeving en toegankelijkheid van de site voor fietsers en voetgangers geoptimaliseerd te worden.

Er wordt slechts 1 in- en uitrit voorzien langs de Borsbeekbrug. Deze ligging zorgt voor de meest aanvaardbare impact op de bestaande verkeerssituatie en heeft het minste impact op de doorstroming van het verkeer.

De impact van de gevraagde kantoortoren op de mobiliteit zal nog aanvaardbaar zijn. In de adviezen van de lokale politie, stedelijke dienst Mobiliteit, het Agentschap Wegen en Verkeer en het departement Mobiliteit en Openbare Werken worden opmerkingen gemaakt ter bevordering van de verkeersleefbaarheid en veiligheid. In de adviezen wordt ook ingegaan op de verdere ontwikkeling van de site. De voorwaarden en opmerkingen uit deze adviezen dienen strikt nageleefd te worden. Onder deze voorwaarden wordt de impact op de mobiliteit aanvaardbaar geacht.

- impact bouwwerf: de werken gebeuren in fases om de hinder naar de omgeving te beperken. De werken zullen geen abnormale hinder veroorzaken tijdens de bouwfase. Alle van toepassing zijnde wetgeving dient strikt nageleefd te worden (Vlarem, veiligheidscoördinatie,...) en alle maatregelen inherent aan een bouwwerf om mogelijke hinder te beperken en de veiligheid te garanderen dienen getroffen te worden zoals een goede huisvader betaamt. Er dient rekening gehouden te worden met de veiligheid van de fietsers en voetgangers en de ligging van de in- en uitrit van de werf dient afgestemd te worden met de verkeerspolitie. Omtrent de kraanhoogte tijdens de werken dient afgestemd te worden met Luchthaven Antwerpen, Er werd tijdens de beroepsprocedure geen tijdig advies bekomen.

- effecten op het milieu: op het perceel bevinden zich geen grote natuurwaarden. Het is reeds grotendeels bebouwd en volledig omsloten door infrastructuur. In het ontwerp wordt een plein met groen voorzien en alle daken zijn voorzien van een groendak. Ten zuiden van het aanvraaggebouw wordt een groene patio voorzien. De aanplanting van de talud langs de snelweg moet zo gebeuren dat er snel eenzelfde ecologische en landschappelijke waarde ontstaat.

- geluid: het omgevingsgeluid wordt hoofdzakelijk bepaald door wegverkeer. Met de bebouwing wordt een buffer gecreëerd naar de snelweg toe en in mindere mate naar de Singel toe. Het binnenplein bevindt zich tussen de gebouwen zodat dit gebufferd wordt naar omgevingsgeluid. Er worden geen woningen voorzien in het project. De leefbaarheid van het project komt niet in het gedrang.

- lucht: in deze omgeving worden de maximale waarden regelmatig overschreden. Bijkomend verkeer zal bijkomende emissies veroorzaken. In het plan-MER worden voor dit aspect geen milderende maatregelen voorgesteld, naast het vermijden van sterk verkeersgenererende activiteiten. Het project sluit hierbij aan.

- impact op de waterhuishouding: er wordt hemelwateropvang en buffering voorzien voor 72.000 liter. Een deel van de buitenzone wordt als groenruimte ingericht en de daken zijn groendaken. De voorziene opvang is voldoende voor het aandeel verharding. Hierdoor

worden geen aanzienlijke effecten verwacht. Er dient regenwaterrecuperatie voorzien te worden.

- milieuvergunningen 29/06/2012 werd door de stad een milieuvergunning klasse 2 verleend voor de exploitatie van het kantoorgebouw.

Uit hoger vermelde argumentatie en screening valt af te leiden dat het project geen aanzienlijke milieueffecten veroorzaakt zodat er geen nood is aan de opmaak van een project-MER.

De procedure omtrent de spoorontsluiting is nog lopende en dus niet definitief. De aanwezigheid van het RUP Post X en de randvoorwaarden zijn daarbij bekend.

...

Beroeper stelt de vraag of een openbaar onderzoek diende georganiseerd te worden.

...

In de beoordeling van de stedenbouwkundige aanvraag worden de milieueffecten onderzocht. Indien geoordeeld wordt dat de effecten op voldoende wijze gemilderd worden of beperkt zijn en geen project-MER vereist is, dient aldus ook geen openbaar onderzoek te gebeuren.

...

In art. 1 van het RUP zitten de (zij het wel zeer ruime en algemene) criteria vervat omtrent de inplanting, grootte en het uiterlijk van een te ontwikkelen project (meerdere bouwlagen, relatie met de omgeving, afwerking van de gebouwen en architecturale bakenfunctie, grootte van handelsactiviteiten, ...). Bovendien is de aanvraag in overeenstemming met de voorschriften van het RUP zodat ook hiervoor geen openbaar onderzoek vereist was.

...

Goede ruimtelijke ordening

De aanvraag dient getoetst op haar verenigbaarheid met de goede ruimtelijke ordening.

De goede aanleg van plaats zit voor een groot deel vervat in de voorschriften van het RUP, bovendien zijn er aan de hand van de adviezen en de MER-screening reeds een groot aantal aspecten van de aanvraag en omgevingsfactoren getoetst. De aanvraag is daarmee in overeenstemming mits de voorwaarden uit de adviezen strikt nageleefd worden.

Functioneel is de gevraagde bebouwing inpasbaar in de omgeving. De afbraak van het bestaande, reeds langdurig leegstaande postsorteercentrum door een nieuw kwalitatief project dat verweven kan worden met het bestaande stadsweefsel zal een aanzienlijke verbetering van de plaatselijke toestand betekenen.

De mobiliteitsimpact van de aanvraag werd reeds uitvoerig behandeld, alsook de visueel-vormelijke kenmerken. Het gevraagde materiaalgebruik is sober en inpasbaar in de omgeving.

De kantoorruimtes zijn flexibel in te richten en ontvangen voldoende licht. De ondergrondse polyvalente ruimtes mogen niet gebruikt worden als kantoorruimte of ruimte waar langdurig mensen verblijven. Het standpunt van de stad kan worden bijgetreden dat de gelijkvloerse glazen sokkel geen dode ruimte mag zijn en maximaal moet bijdragen aan de levendigheid van het straatbeeld en interactie met de omgeving.

De buitenruimte dient maximaal groen aangelegd te worden en toegankelijk te zijn voor de zwakke weggebruiker. De buitenaanleg bij fase 1 dient maximaal te worden uitgevoerd, zover mogelijk voor de andere bouwfasen. Bij de afbraak van het gebouw en de bouwphase van het kantoorgebouw dient het bestaande groen op de site maximaal gevrijwaard te blijven.

Er diende geen advies gevraagd te worden aan Onroerend Erfgoed, De stedelijke dienst Archeologie wijst echter op de archeologische potenties van de site. De voorwaarden uit het advies worden gekoppeld aan de aanvraag.

Indien de hoger vermelde voorwaarden en adviezen strikt worden nageleefd kan de hinder naar de omgeving beperkt worden tot een aanvaardbaar niveau.

...

Algemene conclusie:

De aanvraag is in overeenstemming met de voorschriften van het RUP en de bouwcode.

De voorwaarden uit de adviezen van het Centrum voor Toegankelijkheid, de brandweer, Infrabel en de stedelijke dienst Archeologie dienen strikt nageleefd te worden.

Inzake de mobiliteit dienen de adviezen van de lokale politie, het departement Mobiliteit en Openbare Werken van de Vlaamse Overheid, het Agentschap Wegen en Verkeer en de stedelijke dienst Mobiliteit strikt nageleefd te worden.

Er dient regenwaterrecuperatie voorzien te worden.

De aanvraag kan vanuit het oogpunt van de goede ruimtelijke ordening worden aanvaard, mits het gelijkvloers ingevuld wordt met een levendige functie, de gelijkvloerse gevels langs het plein en de Borsbeekbrug in klaar glas uitgevoerd worden, de ondergrondse polyvalente ruimtes niet gebruikt worden als kantoorruimte of ruimte waar langdurig mensen verblijven, volwaardige aanplanting van de talud en maximaal behoudt van het bestaande groen bij fase 1 en maximale realisatie van de buitenaanleg bij fase 1.

..."

Dit is de bestreden beslissing.

V. ONTVANKELIJKHEID VAN DE VORDERING TOT Vernietiging

Uit het dossier blijkt dat de vordering tijdig en regelmatig is ingesteld. Er worden geen excepties opgeworpen.

VI. ONDERZOEK VAN DE VORDERING TOT Vernietiging

A. Derde middel

Standpunt van de partijen

1.

In dit middel roepen de verzoekende partijen de schending in van artikel 1.2.1, 4.2 en 4.3 van het decreet van 5 april 1995 houdende de algemene bepalingen inzake milieubeleid (hierna: DABM), van artikel 4.7.26 VCRO, van het zorgvuldigheidsbeginsel, het motiveringsbeginsel en machtsoverschrijding.

De verzoekende partijen zetten uiteen dat de verwerende partij zich in de bestreden beslissing ten onrechte beroept op de plan-MER-ontheffing, verleend op 19 januari 2010, en het op 25 augustus 2008 aangenomen MER.

De verzoekende partijen stellen vooreerst dat uit de bestreden beslissing niet blijkt dat de aanvrager, de nv IMMO BERCHEM X, een gemotiveerd verzoek tot ontheffing heeft ingediend, wat

volgens hen nochtans vereist is op grond van zowel artikel 4.2.3. als 4.3.3, §3 DABM. De bestreden beslissing schendt volgens de verzoekende partijen dan ook de artikelen 4.2.3 en 4.3.3, §3 DABM.

Verder lichten de verzoekende partijen toe dat de verwerende partij in de bestreden beslissing erkent dat het “project Berchem X” MER-plichtig is, maar tegelijkertijd een MER-ontheffing toestaat op grond van artikel 2 van het decreet van 8 mei 2009. Deze bepaling wijzigt volgens de verzoekende partijen echter enkel artikel 4.2.3 DABM dat van toepassing is op plannen en programma's. Zij merken op dat een MER-ontheffing destijds werd toegestaan door te verwijzen naar een plan-MER van 2008 dat is opgemaakt voor het GRUP, maar dat de huidige aanvraag echter een “project” betreft. De verzoekende partijen menen dat men zich niet kon beroepen op een ontheffing, gegeven op grond van artikel 4.2.2 DABM voor een “plan”, omdat artikel 4.3.1 DABM van toepassing is op “projecten”. De verzoekende partijen merken hierbij nog op dat er zelfs geen project-MER screeningsnota werd opgesteld, zodat artikel 4.3.3 DABM hoe dan ook geschonden is.

De verzoekende partijen menen vervolgens dat niet kan verwezen worden naar artikel 4.7.26, §2 VCRO omdat er vroeger enkel een ontheffing werd verleend voor een plan en er geen eerder project-MER werd goedgekeurd.

De verzoekende partijen benadrukken bijkomend dat een MER-ontheffing volgens artikel 4.3.3, §6, derde lid DABM slechts wordt verleend voor een beperkte duur en dat de plan-MER ontheffing van 19 januari 2010 verkeerdelijk geen vervalltermijn bepaalt. Bovendien merken de verzoekende partijen op dat er reeds meer dan 4 jaar is verlopen na het goedkeuren van het MER op 25 augustus 2008, waardoor het beroep op de MER-ontheffing des te meer onrechtmatig is.

Tot slot verwijzen de verzoekende partijen naar de wijzigingen die hebben plaatsgevonden na de MER-ontheffing van januari 2010. Zij wijzen erop dat er een tweede spoorontsluiting is die het gebruik van ‘Berchem X’ wijzigt en dat er een nieuwe MER-procedure lopende is over het BAM-tracé via tunnels. Op grond van deze vaststellingen menen de verzoekende partijen dat het MER van 2008 in vraag wordt gesteld, waardoor de aanvrager ofwel het resultaat van het nieuw MER (verwacht in 2013) over het BAM-tracé via tunnels dient af te wachten, ofwel zelf een project-MER moet doorvoeren. Zij besluiten dat de verwerende partij zich voor de MER-ontheffing beroept op een achterhaald plan-MER van 2008.

2.

De verwerende partij antwoordt hierop dat de verzoekende partijen meermaals verwijzen naar de beoordeling die door “de Stad” wordt gemaakt en stelt dat voor zover in het middel kritiek wordt geuit op het besluit van het college van burgemeester en schepenen, het middel onontvankelijk is.

De verwerende partij verwijst verder naar de uitgebreide screening die in de bestreden beslissing werd doorgevoerd en waarin werd onderzocht of het project van die aard is dat aanzienlijke milieueffecten gegenereerd zouden worden.

De verwerende partij stelt dat zij gebruik heeft gemaakt van artikel 4.7.14/1, §2 VCRO dat bepaalt dat geen MER voor het project nodig is als er geoordeeld wordt dat een toetsing aan de criteria van bijlage II van het DABM uitwijst dat het voorgenomen project geen aanzienlijke gevolgen kan hebben voor het milieu en een project-MER redelijkerwijze geen nieuwe of bijkomende gegevens over aanzienlijke milieueffecten kan bevatten.

Het RUP “Post X” betreft, volgens de verwerende partij, een verfijning van het gewestelijk RUP “Afbakening grootstedelijk gebied Antwerpen”, waarvoor reeds een goedgekeurd plan-MER werd opgesteld. Een nieuw plan-MER zal volgens de verwerende partij geen nieuwe elementen naar

voor brengen. In dit verband merkt de verwerende partij nog op dat artikel 4.3.3, §6, derde lid DABM bepaalt dat de ontheffing geldt voor een beperkte duur, dat ze vervalt als het project niet wordt aangevat binnen de termijn die in de beslissing wordt vastgesteld en dat de termijn niet langer mag zijn dan vier jaar. De verwerende partij merkt op dat de ontheffing dus nog niet is vervallen aangezien zij werd verleend op 19 januari 2010.

Tot slot stelt de verwerende partij dat de projecten omtrent de Oosterweelverbinding en de tweede spoorontsluiting zich nog in een “plan-MER fase” bevinden en zij niet alle aanvragen “on hold” kan zetten in afwachting van resultaten van een plan-MER dat geen betrekking heeft op de voorliggende aanvraag.

3.

De tussenkomenende partijen werpen eveneens een exceptie van niet ontvankelijkheid van het middel op en lichten toe dat de verzoekende partijen enkel verwijzen naar de argumentatie van de stad zelf. Het middel is volgens de tussenkomenende partijen manifest onontvankelijk nu het gericht is tegen de beslissing van het college van burgemeester en schepenen in eerste aanleg.

Ondergeschikt voegen de tussenkomenende partijen nog toe dat de verwerende partij een eigen screening van milieueffecten heeft gedaan. Zij stellen dat het project geen bijlage II- project is omdat de drempels van bijlage II niet overschreden worden. Er diende volgens hen dan ook geen project-MER of ontheffingsbeslissing voor te liggen.

De tussenkomenende partijen stellen verder dat de toepasselijke procedure bepaald werd door de omzendbrief LNE 2011/1 en dat de daarin opgelegde screening is uitgevoerd. De tussenkomenende partijen merken op dat de verzoekende partijen klagen dat er geen “gemotiveerd verzoek tot ontheffing van de rapportageverplichting” werd ingediend. Echter menen zij dat de drempels, vermeld in bijlage II van het project-MER besluit, niet worden gehaald zodat het project niet project-MER plichtig is. De tussenkomenende partijen stellen verder dat de toepasselijke procedure bepaald werd door de omzendbrief LNE 2011/1 en dat de daarin opgelegde screening is uitgevoerd, en dat het college van burgemeester en schepenen niet steunt op de ontheffing voor de opmaak van het plan-MER, maar vaststelt dat het project niet project-MER plichtig is.

Tot slot benadrukken de tussenkomenende partijen dat de verzoekende partijen geen schending kunnen inroepen van artikel 4.7.26 VCRO omdat dit enkel geldt voor de bijzondere procedure en dat de bepalingen omtrent de project-MER-screeningsnota op dat ogenblik nog niet in werking waren getreden. Tot slot stellen de tussenkomenende partijen dat er geen enkele wettelijke verplichting was in hoofde van de verwerende partij om te wachten tot andere planprocedures zijn afgerond.

4.

In hun wederantwoordnota stellen de verzoekende partijen nog dat een kritiek op de beslissing van de stad evenzeer als een kritiek op de bestreden beslissing moest worden aanzien, omdat de verwerende partij dit heeft beaamd. De verzoekende partijen verwijzen naar citaten in hun verzoekschrift waarin telkens werd aangestipt dat de verwerende partij de beslissing van de stad beaamt. Ook stellen de verzoekende partijen dat noch de verwerende partij, noch de tussenkomenende partijen bewijzen dat het ontheffingsbesluit een termijn zou hebben voorzien.

Beoordeling door de Raad

1.

De verzoekende partijen voeren in dit middel in essentie aan dat de verwerende partij had moeten onderzoeken of er een MER nodig is omdat het project valt onder bijlage II van de MER-richtlijn.

Vooreerst dient te worden vastgesteld dat, ook al verwijzen de verzoekende partijen naar de beslissing van de eerste tussenkomenende partij in eerste administratieve aanleg, het middel toch ontvankelijk is aangezien de kritiek ook duidelijk gericht is tegen de bestreden beslissing. De exceptie van de verwerende partij en de tussenkomenende partijen wordt niet aangenomen.

2.

Artikel 2, lid 1 van de richtlijn 85/337/EEG van 27 juni 1985 (zoals gewijzigd bij Richtlijn 2003/35/EG van het Europees Parlement en de Raad van 26 mei 2003, en op 13 december 2011 gecodificeerd bij richtlijn 2011/92/EU betreffende milieueffectbeoordeling van bepaalde openbare en particuliere projecten) bepaalde ten tijde van de bestreden beslissing:

“De lidstaten treffen de nodige maatregelen om te verzekeren dat een vergunning vereist is voor projecten die een aanzienlijk milieueffect kunnen hebben, onder meer gezien hun aard, omvang of ligging, en dat een beoordeling van hun effecten plaatsvindt alvorens een vergunning wordt verleend. Deze projecten worden omschreven in artikel 4.”

Artikel 4 van dezelfde richtlijn luidde als volgt:

“1. Onder voorbehoud van artikel 2, lid 4, worden de in bijlage I genoemde projecten onderworpen aan een beoordeling overeenkomstig de artikelen 5 tot en met 10.

2. Onder voorbehoud van artikel 2, lid 4, bepalen de lidstaten voor de in bijlage II genoemde projecten of het project al dan niet moet worden onderworpen aan een beoordeling overeenkomstig de artikelen 5 tot en met 10, zulks

*a) door middel van een onderzoek per geval,
of*

b) aan de hand van door de lidstaten vastgestelde drempelwaarden of criteria,

De lidstaten kunnen besluiten om beide onder a) en b) genoemde procedures toe te passen.

3. Bij het onderzoek per geval of bij de vaststelling van drempelwaarden of criteria bij de toepassing van lid 2 moeten de relevante selectiecriteria van bijlage III in acht worden genomen.

4. De lidstaten zorgen ervoor dat de overeenkomstig lid 2 door de bevoegde instanties verrichte bepalingen ter beschikking van het publiek worden gesteld.”

De bijlage II vermeldt onder meer:

“10 Infrastructuurprojecten.

...

b) Stadsontwikkelingsprojecten, met inbegrip van de bouw van winkelcentra en parkeerterreinen.”

De initiële richtlijn van 27 juni 1985, gewijzigd in 1997 (richtlijn 97/11/EG) werd voor het eerst uitgevoerd door het decreet van 18 december 2002 tot aanvulling van het decreet van 5 april 1995 houdende algemene bepalingen inzake milieubeleid (DABM) en dit door invoering van een titel betreffende het milieu-effect en veiligheidsrapportage.

De vervolgens ook nog in 2003 gewijzigde richtlijn 85/337/EEG werd omgezet met het besluit van de Vlaamse regering van 10 december 2004 houdende de vaststelling van de categorieën van projecten onderworpen aan milieueffectenrapportage (hierna: Project-Mer-besluit).

Bijlage II van dit besluit bevat de projecten die overeenkomstig artikel 4.3.2, §2 en §3 van het DABM aan de project-milieueffectrapportage worden onderworpen, maar waarvoor de initiatiefnemer een gemotiveerd verzoek tot ontheffing kan indienen en vermeldt onder meer (zoals het gold ten tijde van de bestreden beslissing):

“10. Infrastructuurwerken

...

b) Stadsontwikkelingsprojecten, met inbegrip van de bouw van winkelcentra en parkeerterreinen,

- met betrekking tot de bouw van 1000 of meer woongelegenheden, of

- met een brutovloeroppervlakte van 5.000 m² handelsruimte of meer, of

- met een verkeersgenererende werking van pieken van 1000 of meer personenauto-equivalenten per tijdsblok van 2 uur.”

3.

In het arrest van 24 maart 2011 met nummer C-435/09 heeft het Hof van Justitie geoordeeld dat de Vlaamse regelgeving niet in overeenstemming was met een aantal bepalingen van de richtlijn 85/337/EEG omdat een aantal in bijlage II van het Project-Mer-besluit opgenomen projecten alleen op basis van het criterium ‘omvang van het project’ uitgesloten worden van een screening, zonder rekening te houden met andere relevante criteria zoals aard en ligging van het project.

Het Hof oordeelde dat, voor zover de regelgeving van het Vlaamse Gewest drempelwaarden en selectiecriteria vaststelt die enkel met de omvang van het betrokken project rekening houden en niet met criteria uit bijlage III van de richtlijn zoals aard en ligging, dit niet aan de eisen van artikel 4, leden 2 en 3 van die richtlijn, gelezen in samenhang met de bijlagen II en III, voldoet.

Het Hof van Justitie had reeds in zijn arrest van 7 januari 2004 met nummer C-201/02 overwogen dat artikel 2, eerste lid van de richtlijn 85/337/EEG, gelezen in samenhang met artikel 1, tweede lid en artikel 4, tweede lid ervan, rechtstreekse werking heeft.

Het arrest van het Hof van 24 maart 2011 had dan ook directe gevolgen voor de beoordeling van projecten in het Vlaamse gewest.

Dit alles had tot gevolg dat, na het vermeld arrest van het Hof van Justitie, bijlage II, 1. 10. b) van het Project-Mer-besluit buiten toepassing diende worden gelaten (H.v.J., 24 oktober 1996 in de zaak C-72/95, Kraaijeveld) en dat het al dan niet project-Mer-plichtig, hetzij screeningsplichtig zijn van de aanvraag diende beoordeeld te worden op grond van artikel 2, eerste lid en artikel 4, tweede lid van de op dat ogenblik toepasselijke richtlijn 85/337/EEG, in samenhang met bijlage II en III van deze richtlijn.

Met andere woorden rijst de vraag of de aanvraag omwille van de vermeldingen in bijlage II en III van de richtlijn, in het bijzonder “stadsontwikkelingsprojecten”, al dan niet project-Mer-plichtig, hetzij screeningsplichtig is.

4.

De omzendbrief van 22 juli 2011 “*LNE 2011/1 - Milieueffectbeoordeling en vergunningverlening voor bepaalde projecten ten gevolge van het arrest van het Hof van Justitie van 24 maart 2011 (C-435/09, Europese Commissie t. België)*” beschrijft de gevolgen van het arrest van het Hof van Justitie van 24 maart 2011. In deze omzendbrief werden “richtsnoeren voor de maatregelen die de advies- en vergunningverlenende instanties kunnen nemen in het kader van hun verplichting om de volle werking van de bepalingen van richtlijn 85/337/EEG te waarborgen, in afwachting van de wijzigingen in de Vlaamse regelgeving die noodzakelijk zijn om het arrest van het Hof van Justitie uit te voeren”, bepaald.

In de omzendbrief wordt onder meer gesteld dat, in afwachting van nodige wijzigingen aan de regelgeving, *“alle instanties die als advies- of vergunningverlener optreden bij vergunningsaanvragen voor concrete projecten die onder het toepassingsgebied van deze omzendbrief vallen (zie verder), het concrete project moeten onderzoeken om te bepalen of de vergunningaanvrager een milieueffectrapport moet opmaken (de zogenaamde screening). Die screening moet uitgevoerd worden voor er een beslissing is genomen over de vergunningsaanvraag, en het resultaat moet ter beschikking worden gesteld van het publiek”*.

Om te bepalen of het project dat het voorwerp vormt van de vergunningsaanvraag tot het toepassingsgebied van deze omzendbrief behoort, geeft de omzendbrief richtsnoeren: er moet achtereenvolgens nagegaan worden of het project opgenomen is in (1) bijlage I van het Project-Mer-besluit, (2) in bijlage II van het Project-Mer-besluit en (3) in de lijst die is opgenomen in de bijlage bij de omzendbrief. De lijst bedoeld onder (3) is de lijst van bijlage II bij richtlijn 85/337/EEG.

De omzendbrief vervolgt: *“Als een project onder het toepassingsgebied valt, moet de vergunningverlenende overheid ervoor zorgen dat voorafgaandelijk aan de beslissing over de vergunningsaanvraag een screening wordt uitgevoerd. De vergunningverlenende overheid moet in de motivering van haar beslissing over de vergunningsaanvraag een duidelijk identificeerbare passage opnemen waaruit op afdoende wijze blijkt dat het project gescreend is. Dit dient te gebeuren voor zowel nieuwe als voor hangende vergunningsaanvragen”*.

Volgens de bepalingen ervan houdt de omzendbrief op uitwerking te hebben zodra de wijzigingen in de Vlaamse regelgeving in werking treden.

Zowel het DABM als de VCRO werden nadien aangepast bij decreet van 23 maart 2012. Dit decreet bevat geen overgangsbepalingen en de inwerkingtreding werd voorzien op een door de Vlaamse regering vast te stellen datum.

Artikel 4.3.2 en 4.3.3 DABM werden als volgt aangepast:

“« Art. 4.3.2. § 1. De Vlaamse Regering wijst, aan de hand van de criteria die worden omschreven in de bij dit decreet gevoegde bijlage II, de categorieën van projecten aan waarvoor overeenkomstig dit hoofdstuk een project-MER moet worden opgesteld. De verplichting tot het opstellen van een project-MER, vermeld in het eerste lid, geldt ook indien wegens het verstrijken van de lopende vergunning van het project een nieuwe vergunning moet worden aangevraagd.

§ 2. De Vlaamse Regering wijst, aan de hand van de criteria die worden omschreven in de bij dit decreet gevoegde bijlage II, de andere dan in paragraaf 1 vermelde categorieën van projecten aan waarvoor overeenkomstig dit hoofdstuk een project-MER of een gemotiveerd verzoek tot ontheffing van de rapportageverplichting moet worden opgesteld.

Die verplichting geldt ook indien wegens het verstrijken van de lopende vergunning van het project een nieuwe vergunning moet worden aangevraagd.

§ 2bis. De Vlaamse Regering wijst, aan de hand van de criteria die worden omschreven in de bij dit decreet gevoegde bijlage II, de andere dan in paragrafen 1 en 2 vermelde categorieën van projecten aan waarvoor overeenkomstig dit hoofdstuk een project-MER of een project-m.e.r.-screeningsnota moet worden opgesteld. Die verplichting geldt ook indien wegens het verstrijken van de lopende vergunning van het project een nieuwe vergunning moet worden aangevraagd.

§ 3. De Vlaamse Regering wijst, aan de hand van de criteria die worden omschreven in de bij dit decreet gevoegde bijlage II, aan voor welke veranderingen aan reeds bestaande projecten van de categorieën, vermeld in paragrafen 1 en 2, overeenkomstig dit hoofdstuk al dan niet een project-MER moet worden opgesteld op grond van een beslissing, geval per geval, van de administratie.

§ 3bis. De Vlaamse Regering wijst, aan de hand van de criteria die worden omschreven in de bij dit decreet gevoegde bijlage II, aan voor welke veranderingen aan reeds bestaande projecten van de categorieën, vermeld in paragrafen 2 en 2bis, overeenkomstig dit hoofdstuk al dan niet een project-MER moet worden opgesteld op grond van een beslissing, geval per geval, van de overheid die beslist over de ontvankelijkheid en volledigheid van de vergunningsaanvraag.

§ 4. De Vlaamse Regering kan de criteria die worden omschreven in de bij dit decreet gevoegde bijlage II, nader definiëren. Op grond van die criteria moet het mogelijk zijn uit te maken of aan een bepaald project, dan wel aan een verandering daarvan, al dan niet aanzienlijke milieueffecten verbonden kunnen zijn.

Bij de aanwijzing van categorieën van projecten overeenkomstig paragrafen 1, 2, 2bis, 3 of 3bis kan de Vlaamse Regering eveneens de administraties, overheidsinstellingen en openbare besturen aanwijzen die, overeenkomstig artikel 4.3.4, § 4, een afschrift van de kennisgeving moeten ontvangen.

Elke vaststelling of vervanging van de criteria, vermeld in het eerste lid, wordt meegedeeld aan de Europese Commissie.

...

4.3.3, §2. In de gevallen, vermeld in artikel 4.3.2, § 2bis en § 3bis, waarvoor een project-MER-screeningsnota werd opgesteld, neemt de overheid die beslist over de ontvankelijkheid en volledigheid van de vergunningsaanvraag, een beslissing of er een project-MER moet worden opgesteld. Zij doet dat op het ogenblik van en als onderdeel van de beslissing over de ontvankelijkheid en volledigheid van de vergunningsaanvraag. De beslissing dat al dan niet een project-MER moet worden opgesteld, wordt ter beschikking van het publiek gesteld op de wijze, bepaald door de Vlaamse Regering. De Vlaamse Regering kan verder inzake de project-MER-screening nadere regels vaststellen en kan de vorm en de inhoudelijke elementen van de project-MER-screeningsnota bepalen.”

In de VCRO bepaalt het nieuwe artikel 4.7.26/1 dat indien de vergunningsaanvraag een project-MER screeningsnota omvat, het vergunningverlenend bestuursorgaan of zijn gemachtigde die nota dient te onderzoeken en dient te beslissen of er een milieueffectrapport over het project moet worden opgesteld. Het nieuwe artikel 4.7.14/1 bepaalt dat indien de vergunningsaanvraag een project-MER screeningsnota omvat, de gemeentelijke stedenbouwkundige ambtenaar of zijn

gemachtigde die nota dient te onderzoeken en dient te beslissen of er een milieueffectrapport over het project moet worden opgesteld.

De nieuwe regelgeving uit het DABM en de VCRO werd ten uitvoer gelegd door het besluit van de Vlaamse regering van 1 maart 2013 inzake de nadere regels van de project-MER-screening waarbij het Project-Mer-besluit van 10 december 2004 werd gewijzigd. Het werd gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad van 29 april 2013 en trad in werking op datum van publicatie in het Belgisch staatsblad.

De bestreden beslissing werd genomen op 10 januari 2013 en derhalve voor de inwerkingtreding van het vermeld besluit van de Vlaamse regering van 1 maart 2013.

5.

Uit het bovenstaande overzicht en bespreking volgt dan ook dat de vraag of het aangevraagde onderhevig is aan een MER-plicht dan wel aan een MER-screening, ten tijde van het indienen van de aanvraag, dan wel op het ogenblik van de bestreden beslissing, moet beantwoord worden op grond van artikel 2, eerste lid en artikel 4, tweede lid van de richtlijn 85/337/EEG, in samenhang met bijlage II en III van deze richtlijn, zoals gecodificeerd op 13 december 2011 bij richtlijn 2011/92/EU.

In het vermelde arrest van 24 maart 2011 heeft het Hof van Justitie geoordeeld dat de hierboven vermelde Vlaamse regelgeving van 2004 niet in overeenstemming is met een aantal bepalingen van de richtlijn omdat een aantal projecten die zijn opgenomen in bijlage II van de richtlijn alleen op basis van het criterium 'omvang van het project' uitgesloten werden van een zogenaamde screening, zonder rekening te houden met andere relevante criteria, zoals de aard en de ligging van het project.

De projecten die vermeld zijn in bijlage II van de richtlijn moeten dus geacht worden projecten te zijn die omwille van hun omvang, aard of ligging tot een milieueffectenbeoordeling noodzaken (bijlage III van de richtlijn), hetzij in de vorm van een MER, dan wel een MER-screening.

6.

In de bestreden beslissing wordt gesteld dat er geen voorgaand project-MER voorhanden is. De verwerende partij baseert zich op de gegevens uit het plan-MER van het gewestelijk RUP 'afbakening grootstedelijk gebied Antwerpen' en de ontheffing tot plan-MER van het GRUP 'Post X'. De verwerende partij stelt ook dat de drempelwaarden van rubriek 10 b) van bijlage II van het Project-Mer-besluit van 2004 niet worden gehaald. Tot slot meent de verwerende partij dat een screening vereist is. De verwerende partij verwijst hiervoor naar het plan-MER en toetst de aanvraag aan de criteria van het DABM.

Het beginsel van de materiële motiveringsplicht houdt in dat er voor elke administratieve beslissing rechtens en in feite aanvaardbare motieven moeten bestaan. Dit betekent onder meer dat die motieven moeten steunen op werkelijk bestaande en concrete feiten die relevant zijn en met de vereiste zorgvuldigheid werden vastgesteld en dat de motieven pertinent moeten zijn en de beslissing naar recht moeten kunnen verantwoorden. Deze motieven moeten in de bestreden beslissing uitdrukkelijk vermeld worden.

Om te voldoen aan de formele motiveringsplicht dient de verwerende partij de redenen op te geven waarop zij haar beslissing steunt, derwijze dat het de belanghebbende mogelijk is met kennis van zaken tegen de beslissing op te komen. De opgegeven motieven moeten afdoende zijn.

7.

De vraag is of het aangevraagde project kan beschouwd worden als een stadsontwikkelingsproject waarvoor een MER moest worden opgesteld of minstens een ontheffing had moeten gevraagd worden.

In de bestreden beslissing wordt de aanvraag omschreven als volgt:

“
...

De aanvraag betreft een kantoorgebouw van 11 bouwlagen en 3 ondergrondse lagen langs de Borsbeekbrug. Een deel van het gebouw is 7 bouwlagen hoog. Het betreft 24.245 m² kantoren en 15.822 m² parking met 198 parkeerplaatsen.

...”

In bijlage II van het Project-Mer-besluit wordt onder meer als project waarvoor een project-MER of een gemotiveerd verzoek tot ontheffing moet worden opgesteld, een “stadsontwikkelingsproject...met een brutovloeroppervlakte van 5.000 m² handelsruimte of meer” aangeduid.

De verwerende partij stelt in de bestreden beslissing dat het project onder de drempelwaarde blijft van artikel 10, b van bijlage II van het Project-Mer-besluit.

Het Hof van Justitie heeft weliswaar in zijn arrest van 24 maart 2011 met nummer C-435/09 precies geoordeeld dat de regelgeving van het Vlaamse Gewest waarin drempelwaarden en selectiecriteria worden vastgesteld die enkel met de omvang van het betrokken project rekening houden, niet aan de eisen van artikel 4, leden 2 en 3 van die richtlijn, gelezen in samenhang met de bijlagen II en III, voldoet, maar het Hof van Justitie heeft niet gesteld dat er geen rekening mag gehouden worden met het criterium betreffende de omvang van een project. Immers is de omvang van een project niet het enige criterium, maar is het wel degelijk één van de criteria om te beslissen of al dan niet een MER moet worden opgesteld. Het criterium zoals vastgesteld in bijlage II van het project-MER besluit blijft dus geldig.

De Omzendbrief “LNE 2011/1 Milieueffectbeoordeling en vergunningverlening voor bepaalde projecten” van 22 juli 2011 stelt bovendien, naar aanleiding van bovenvermelde uitspraak van het Hof van Justitie:

“
...

C.1 Toepassingsgebied

...

2. Is het project dat het voorwerp vormt van de vergunningsaanvraag, opgenomen in bijlage II van het Project-m.e.r.-besluit?

Ja, het project valt onder één van de activiteiten genoemd in bijlage II van het Project-m.e.r.-besluit en het overschrijdt de vermelde drempelwaarde. In dat geval moet er voor het project een door de dienst Milieueffectrapportage van de Vlaamse overheid goedgekeurd milieueffectrapport of een door de dienst Milieueffectrapportage van de Vlaamse overheid opgestelde ontheffingsbeslissing deel uitmaken van de vergunningsaanvraag en valt het voorgenomen project niet onder het toepassingsgebied van deze omzendbrief. Voor de opmaak van het milieueffectrapport of een verzoek tot ontheffing voor het voorgenomen project is het D.A.B.M. van toepassing.

...”

Indien een project dus valt onder de categorie van bijlage II van het project-MER besluit en het overschrijdt de drempelwaarde, dan dient een MER opgesteld te worden of een ontheffing gevraagd te worden.

De verwerende partij kan niet gevolgd worden waar zij stelt dat het project onder de drempelwaarde blijft, aangezien het project een oppervlakte van meer dan 24.245 m² aan kantoren heeft. Ook kantoren kunnen beschouwd worden als een stadsontwikkelingsproject waarvoor de drempel van 5.000 m² handelsruimte kan gelden als aanduiding. Het feit dat de oppervlakte van deze kantoren de drempel van 5.000 m² ruimschoots overschrijdt, is een duidelijke aanwijzing dat de verwerende partij niet kan besluiten dat de aanvraag geen project-MER vereist. Een project met een oppervlakte die 5 keer de drempelwaarde van de oppervlakte handelsruimte overschrijdt, kan duidelijk worden aanzien als een project dat een aanzienlijk milieueffect kan hebben, gelet op de omvang, zoals bepaald in artikel 2 van de richtlijn 85/337/EEG.

Uit de samenlezing van bijlage II van het Project-Mer-besluit, artikel 2 van de richtlijn 85/337/EEG, het bovengenoemd arrest van het Hof van Justitie, de omzendbrief en het feit dat het om een oppervlakte van 24.245 m² gaat, blijkt dat de verwerende partij niet zo maar had mogen besluiten dat er geen project-MER vereist is en zich niet louter had mogen beperken tot een screening van de milieueffecten. De omvang van het project is bovendien één van de bedoelde selectiecriteria uit de bijlage III van de richtlijn 85/337/EEG, zoals gecodificeerd op 13 december 2011 bij richtlijn 2011/92/EU.

Noch het aanvraagdossier, noch de bestreden beslissing bevatten een milieueffectrapport of een goedgekeurde ontheffingsbeslissing. Hierdoor schendt de verwerende partij bijlage II van het Mer-besluit en bijlage II en III van bovenvermelde richtlijn.

8.

De verwerende partij kan niet dienstig verwijzen naar de ontheffing van het plan-MER voor het RUP 'Post X' en naar het feit dat de huidige gegevens hetzelfde zijn gebleven. In haar antwoordnota stelt de verwerende partij nog dat de ontheffing voor het RUP "Post X" niet vervallen is.

Er is echter geen enkele bepaling die ten tijde van het nemen van de bestreden beslissing van kracht was waarop de verwerende partij kon steunen om te beslissen dat voor het project geen milieueffectrapport diende te worden opgesteld, noch dat de aanvrager zelfs geen ontheffing aan de dienst MER diende te vragen omdat er een ontheffing van een plan-MER werd verleend. Er kan dan ook niet teruggevallen worden op het plan-MER van het GEWRUP "Afbakening grootstedelijk gebied Antwerpen" of de ontheffing verleend door de dienst MER voor het GRUP "Post X". De vaststelling dat beide ruimtelijke uitvoeringsplannen en de aanvraag grotendeels overeenstemmen doet hieraan geen afbreuk. De discussie of de ontheffing, verleend voor het GRUP "Post X", al dan niet vervallen is, doet dan ook niet ter zake.

9.

De tussenkomende partijen stellen dat de verzoekende partijen ten onrechte naar artikel 4.7.26/1, §2 VCRO verwijzen omdat dit artikel betrekking heeft op de bijzondere procedure.

Echter verwijst de bestreden beslissing ook naar artikel 4.7.26/1, §2 VCRO en kan dit in alle redelijkheid begrepen worden als artikel 4.7.14/1, §1 VCRO. De tussenkomende partijen kunnen echter wel degelijk gevolgd worden waar zij stellen dat de artikelen 4.7.26/1, §2 VCRO en artikel 4.7.14/1, §1 VCRO niet van toepassing zijn op de aanvraag waarop de bestreden beslissing betrekking heeft.

Immers dateert de aanvraag van augustus 2012 en werd de bestreden beslissing genomen op 10 januari 2013, dit is vóór de inwerkingtreding van het decreet van 23 maart 2012 houdende wijziging van het decreet van 28 juni 1985 betreffende de milieuvergunning, van het decreet van 5 april 1995 houdende algemene bepalingen inzake milieubeleid en van de Vlaamse Codex Ruimtelijke Ordening. Artikel 10 van dit decreet van 23 maart 2012 heeft artikel 4.7.14/1 VCRO toegevoegd. Echter bij gebreke aan uitvoeringsbesluit had dit decreet nog geen uitwerking.

Artikel 59 van het Decreet van 1 maart 2013 houdende diverse bepalingen inzake landbouw, leefmilieu en natuur en ruimtelijke ordening voegt een hoofdstuk 5 aan het decreet van 23 maart 2012 toe, waarin wordt gesteld dat het artikel in kwestie in werking treedt “op een door de Vlaamse Regering vast te stellen datum”. Artikel 22 van het besluit van de Vlaamse Regering van 1 maart 2013 inzake de nadere regels van de project-Mer-screening heeft het bewuste artikel in werking laten treden op 29 april 2013, zijnde op de datum van publicatie van het besluit in het Belgisch Staatsblad.

Aangezien de bestreden beslissing dateert van 10 januari 2013, en dus vóór 29 april 2013, kon de verwerende partij dus ook niet naar artikel 4.7.26/1, §2 VCRO (of 4.7.14/1, §1 VCRO) verwijzen, in tegenstelling tot wat de verwerende partij beweert in haar antwoordnota.

10.

De vraag of er al dan niet diende te worden afgewacht wat het resultaat is van de lopende planprocessen inzake de tweede spoorontsluiting en de Oosterweelverbinding, kan niet tot een ruimere vernietiging van de bestreden beslissing leiden en wordt dan ook niet verder behandeld.

11.

Het besluit van het voorgaande is dat de verwerende partij niet redelijkerwijze kon oordelen dat het project niet MER-plichtig was. Er diende wel degelijk een project-MER opgesteld te worden of minstens een ontheffing van de plicht tot het opstellen van een dergelijk project-MER aan de dienst MER gevraagd te worden. De in de bestreden beslissing aanwezige screening is niet voldoende.

Het middel is in de aangegeven mate gegrond.

B. Overige middelen

De overige middelen worden niet onderzocht aangezien dit niet tot een ruimere vernietiging kan leiden.

C. Middelen opgeworpen in aanvullende nota's

De verzoekende partijen werpen in een aanvullende nota van 13 november 2013 het ontbreken van een rechtsgeldige grondslag op als nieuw middel, evenals de schending van de artikelen 10, 11 en 23 van de Grondwet, het Verdrag van Aarhus, het algemeen beginsel van niet-retroactiviteit en het zorgvuldigheidsbeginsel.

De verzoekende partijen houden voor dat het gewestelijk RUP ‘Afbakening grootstedelijk gebied Antwerpen’ werd aangenomen bij toepassing van het Integratiespoor-besluit van 18 april 2008. Zij menen dat dit Integratiespoorbesluit van de Vlaamse Regering retroactief “geldig” was verklaard door artikel 7.4.1/2 VCRO, ingevoegd bij door het decreet van 11 mei 2012. Het Grondwettelijk Hof heeft dit artikel 7.4.1/2 VCRO vernietigd met een arrest van 31 juli 2013, waardoor de bestreden beslissing, genomen op grond van dit RUP, onwettig is. De verzoekende partijen vragen eveneens de aanvulling van het administratief dossier met het besluit van de Vlaamse regering van 19 juni

2009 houdende definitieve vaststelling van het GRUP “Afbakening grootstedelijk gebied Antwerpen”.

De aanvullende middelen worden, los van de vraag of deze aanvulling al dan niet uit de debatten dient te worden geweerd, niet verder onderzocht aangezien dit niet tot een ruimere vernietiging kan leiden. Ook de antwoordnota's van de tussenkomende partijen en de replieknota van de verzoekende partijen worden niet verder onderzocht.

Ook de aanvullende nota's naar aanleiding van de vergunning afgegeven op 14 februari 2014 voor het bouwen van een opleidingscentrum op dezelfde site maar op een andere inplantingsplaats dan waarop de bestreden beslissing betrekking heeft, worden om de hierboven vermelde reden niet verder onderzocht.

OM DEZE REDENEN BESLIST DE RAAD VOOR VERGUNNINGSBETWISTINGEN

1. Het verzoek tot tussenkomst van het college van burgemeester en schepenen van de stad ANTWERPEN en de stad ANTWERPEN is ontvankelijk.
2. De Raad vernietigt de beslissing van de verwerende partij van 10 januari 2013, waarbij aan de nv IMMO BERCHEM X de stedenbouwkundige vergunning wordt verleend voor het afbreken van een bestaand postsorteercentrum en het bouwen van een kantoorgebouw nummer 1 met drie ondergrondse lagen op een perceel gelegen te 2600 Antwerpen (Berchem), Borsbeeksebrug 7, met als kadastrale omschrijving afdeling 22, sectie A, nummer 95 K6.
3. De Raad beveelt de verwerende partij een nieuwe beslissing te nemen over het administratief beroep van de verzoekende partijen en dit binnen een vervaltermijn van 4 maanden te rekenen vanaf de betekening van dit arrest.
4. De Raad legt de kosten van het beroep, bepaald op 350 euro, ten laste van de verwerende partij.
5. De Raad legt de kosten van de tussenkomst, bepaald op 200 euro, ten laste van de tussenkomende partijen, ieder voor de helft.

Dit arrest is uitgesproken te Brussel, in openbare zitting op 9 augustus 2016, door de Raad voor Vergunningsbetwistingen, tweede kamer, samengesteld uit:

Hilde LIEVENS,   voorzitter van de tweede kamer,
   met bijstand van

Ingrid VAN AKEN,   toegevoegd griffier.

De toegevoegd griffier,

De voorzitter van de tweede kamer,

Ingrid VAN AKEN

Hilde LIEVENS